

SMUGGLING OCH ALKOHOLKULTUR

EN KOMPARATIV STUDIE AV STOCKHOLM OCH NEW ORLEANS PÅ 1920-TALET.

Den tid då Al Capone härjade i förbudstidens USA och Algot Niska smög fram med sin motorbåt i svenska och finska skärgårdar framstår närmast som idyllisk i skenet av organisationer som de colombianska kartellerna, den japanska Yakutzan och den moderna ryska "maffian". Organiserad brottslighet har under senare år blivit en allt mer uppmärksam och transnationell företeelse och utgör ett hot mot både demokratiseringsprocessen i världen och möjligheterna att skapa en sund ekonomisk utveckling i u-länderna.

I Sverige har vi varit besparade traditionell organiserad brottslighet, ända tills de allra senaste åren. Den ekonomiska brottsligheten har å andra sidan inte blivit mycket undersökt i ett historiskt perspektiv. En vetenskaplig studie av mellankrigstidens spritsmuggling kan bidra till att klargöra gränsen och sambandet mellan organiserad och ekonomisk brottslighet. De frågeställningar som skall fokuseras gäller i första hand de illegala entreprenörernas syn på och roll i den accepterade, legala ekonomin, men också de formella och informella institutioner som utgör ram-

verket för tillverkning, distribution och konsumtion av alkohol. Samband mellan attityder till alkohol, brottslighetens organisation, och tankar om manligt och kvinnligt under den period, då den svenska demokratin kompletteras med kvinnlig rösträtt skall på sikt också undersökas.

Det har hävdats att en av de centrala skillnaderna mellan förbuds-rörelsen i Amerika och Norden var anknytningen till olika sociala kretsar. Särskilt i Norge var denna rörelse förankrad i arbetarrörelsen. I USA kan däremot alkoholförbudet ses som en del av ackulturationen av socialt underordnade etniska grupper. Åtminstone en måttlig alkoholkonsumtion var ett centralt element i både det irländska och det italienska kulturella mönstret. Att spritförbudet spelade en roll i övergången till transnationell organiserad brottslighet kan knappast betvivlas, men samtidigt är det viktigt att framhålla att förbudet i sig inte är en tillräcklig förklaring till den organiserade brottslighetens genombrott.¹

Min forskning om brottsligheten i samband med spritförbudet i USA och

den restriktiva lagstiftningen i Sverige befinner sig ännu i ett inledande stadium. En jämförelse på nationell nivå mellan två länder kan ge en grundläggande missvisning som här undviks genom att komparationen istället sker mellan två städer av ungefär lika storlek och vissa parallella funktioner. Variabler som etnicitet, alkoholkultur, institutionella ramverk, kriminalitet och företagarkultur kan systematiskt jämföras och sambandet dem emellan klarläggas.

TEORI OCH FORSKNING

Forskningen om spritsmuggling i Sverige och Norden är knapphändig, men detsamma kan inte sägas om detsamma i USA vid denna tid. Mycket av denna forskning präglas av en tämligen romantisk syn, men Mark Haller vid Temple University har i flera artiklar pläderat för en strikt ekonomisk-rationell förklaringsmodell till de beteenden, särskilt benägenheten att använda våld, som präglade de illegala entreprenörerna i förbudstidens USA.²

Istället för att definitionsmässigt fokusera på organisationens syfte och struktur, understryks våldets ekonomi och den sociala bakgrunden hos dem som valde att satsa på illegal distribution (och i viss mån tillverkning) av alkoholhaltiga drycker. Det var en affärsmässigt bedriven brottslighet, med vinst och inte politiska mål som syfte. Den tidigare redan existerande organiserade brottsligheten med politiska försänkningar undvek den nya nisch som öppnat sig. Istället kom unga män, som annars lätt kunde dragits in och stagnerat i lokala gatugång, att engagera sig i kapningar och smuggling. De drog sig inte för att använda våld, när det fanns rationella ekonomiska skäl därför. I ett senare skede kom de stora brottsorga-

nisationerna också att använda våld, t.ex. när det gällde indelningen av större städer i distrikt som olika organisationer kontrollerade.

Kriminologen Peter Lupsha nämner åtta faktorer som gör att den organiserade brottsligheten har komparativa fördelar jämfört med laglydiga företagare: de har ”djupa fickor”, det vill säga förfogar över stora summor, som kan investeras i illojal konkurrens eller för att köpa juridisk expertis; de har inga lagliga begränsningar på handling eller beslutsfattande; genom korruption kan de vinna information, påverka politiska beslut och manipulera regelverk såväl som ordningsmakt; de kan använda eller hota att använda våld; organisationen är flexibel och har förmåga att fatta snabba beslut; ledarna har inga skrupler när det gäller att eliminera ineffektiva delar av den egna organisationen eller oönskade konkurrenter och medarbetare! De agerar inom globala nätverk och är fria från insyn.³

I ett av de mest inflytelserika verken om den sicilianska maffian understryker Pino Arlacchi tre komparativa fördelar som står att vinna genom kontakter mellan legitim affärsverksamhet och organiserad brottslighet:

- att avskräcka konkurrens
- hålla nere löner
- tillgång till finansiella resurser.

Även om den teoretiska vinkeln varierar framstår med all önskvärd tydlighet vidden av den fara som hotar från den organiserade brottsligheten genom dess förmåga att inte bara korrumpera myndigheterna utan också länkas ihop med normal företagsamhet, både mot demokratiseringsprocessen och den ekonomiska utvecklingen.

Mark Haller, som ingående studerat *bootlegging* och andra aktiviteter i sam-

band med överträdelser av spritförbudet i USA, utgår från en egen definition av "illegal enterprise", illegala företag – som producerar eller säljer illegala varor och tjänster. Haller argumenterar för att detta bättre än begreppet organiserad brottslighet skulle fånga in den verksamhet som det är frågan om. Steget från illegala företag till illegala entreprenörer är dock icke långt. 1920-talets spritsmugglare var entreprenörer i Schumpeters mening då de utnyttjade de institutionella förändringar som tillkommit för att skapa nykombinationer av produktionsfaktorer.⁴ Här är inte platsen att fördjupa diskussionen av dessa begrepp, men jag anser det vara mer fruktbart att tala om entreprenörer än företag. Ett företag kräver ett institutionellt ramverk för sin existens och förutsätter en varaktighet i affärsverksamheten.

Förekomsten av korruption är central för analysen av den spritsmuggling som här är tal om. Skiljelinjen mellan organiserad brottslighet och vad som innefattas i begreppet illegala entreprenörer, som tillhandahåller förbjudna varor och tjänster ligger dock snarast i utövandet av våld, internt eller i samband med utpressning, beskyddarverksamhet och morduppdrag.

Det är min strävan att undersöka vilka företagarmetoder som låg bakom de större smugglingsförsök som gjordes på tjugotalet. Hur organiserade man verksamheten och vilka uppfattningar härom fanns bland polis, politiker och allmänhet, vilken roll spelade tidningarna för skapandet av en romantiserad bild av smugglingen och i vad mån bidrog i så fall gangsterväsendet i USA till denna. Vilken roll spelade smugglingen och den illegala sprithanteringen i övrigt för debatten kring den restriktiva lagstiftningen?

Centralt för undersökningen är om våld var en integrerad och strategiskt viktig komponent för de illegala entreprenörerna bakom spritsmugglingen, i sådan grad att dessa hade karaktären av organiserad brottslighet. Här kommer kulturella aspekter in, som t.ex.: hur de olika organisationerna fungerar, hierarkiskt och i fråga om interna beslutsprocesser? Förekom det fastare organiserade grupper där det fanns behov av att uppehålla ordning och disciplin internt? Hur gick rekryteringen till? Hur var det med myndigheternas ambitioner och förmåga att ta hand om den plötsligt expanderande brottsligheten som oftast blev faktum när restriktionerna hårdnade? I vad mån förekom korruption?

Den stadigt växande forskningen om organiserad brottslighet har till skillnad från huvudfåran inom socialvetenskapen inte präglats av något framträdande genusperspektiv. Att kvinnornas roll inom den organiserade brottsligheten är och har varit reducerad till en i det närmaste förtingligad nivå, som handelsvara eller statusobjekt, är dock ingen anledning till att bortse från konstruktionen av manlighet och kvinnlighet inom dessa kulturer. Tvärtom är det min hypotes att organiserad brottslighet framför allt frodas inom kulturer med en specifik syn på manlighet, sådana där ett macho-ideal är tongivande. En ofta bortglömd aspekt av genusperspektivet är att inte bara kvinno- utan också mansideal är kulturellt konstruerade. Mans- och kvinnoideal kan spåras genom rättsfallen liksom i tidningar och memoarlitteraturen. Man får ej glömma att just dryckeskulturen tenderar att vara central för uppfattningar om manlighet och vad som definieras som omanligt.⁵

TVÅ STÄDER

Både Stockholm och New Orleans hade på 1920-talet drygt 400 000 invånare. De var också viktiga hamnstäder, vilket är en god förutsättning för smuggling.

På andra punkter skilde de sig åt. Stockholm var ett administrativt centrum och etniskt relativt homogent (med några viktiga undantag, som benägenheten bland ester och finländare att engagera sig i just spritsmuggling). New Orleans var minst av allt en smältdegel, hade ca 28 % färgad befolkning, 5 % invandrare, huvudsakligen från Europa och resten ”infödda vita”. Sedan början av 1800-talet fanns det en markant skiljelinje mellan kreoler och andra grupper, särskilt de angloamerikanska som flyttat in från norr. Efter inbördeskriget dominerade konkurrens mellan irländska och italienska invandrare, som båda valt staden av religiösa skäl och åtminstone de senare för klimatets skull. Dessutom den ständiga rasmotsättningen, om än något mindre accentuerad i Louisiana, än i den övriga amerikanska Södern, bland annat eftersom det sedan den franska tiden fanns en grupp av fria färgade. Det fanns också fackföreningar som drev en anti-rasistisk politik redan kring sekelskiftet.⁶

Staden New Orleans grundades år 1718 av franska upptäcktsresande. Hela området väster om Mississippi avträdades 1763 till Spanien i vad som på europeisk mark kallas sjuårskriget, men för en litterär allmänhet snarast är känt genom den siste mohikanen. Napoleon erövrade i sin tur området (utan att sätta sin fot i dess närhet) och sålde det snabbt till USA (1803), för att engelsmännen inte skulle hinna lägga beslag på det. Staden blev en av de viktigaste hamnarna i USA, med sitt läge vid Mississippis utflöde i mexikanska golfen.

I slutet av 1800-talet uppstod konflikter mellan irländska och italienska stuveriarbetare, samt inom den italienska invandrargruppen i New Orleans. Staden hade ett dåligt rykte p.g.a. av den korruption som förekom inom såväl politik som polisväsen. Denna korruption hade samband med den florerande prostitutionen och förekomsten av illegala spelhålor. Polischefen David Hennesey som försökt röja upp bland missförhållandena sköts ihjäl på öppen gata den 15/10 1890 – i en massmedialt uppblåst hysteri beskylldes italienska invandrargrupper och särskilt maffian för dådet. En stor mängd italienare arresterades utan annan orsak än sitt ursprung. Då några bevis ej fanns kunde dock ingen fällas. Fängelset stormades av en folkmassa och elva italienska fångar, och varav endast en del varit anklagade för mordet, lynchades. Incidenten ledde till en internationell konflikt och krig hotade mellan Italien och USA. President Hayes drev igenom att ett skadestånd betalades men samtidigt fortsatte den moraliska paniken och myten om en stor hemlig brottsorganisation att spridas.⁷

Under de följande decennierna utvecklades brottsyndikat i flera amerikanska städer, för att under förbudstiden, etableras i stor skala. I och med spritsmugglingen blev den organiserade brottsligheten med nödvändighet en transnationell företeelse. New Orleans hade redan ett rykte för sin korruption i samband med den florerande prostitutionen och illegalt spel. Det senare var dock relativt småskaligt i själva staden medan det i grannkommunerna (parishes, vad som i övriga delstater kallas counties) förekom ett antal större kasinos, illegala men accepterade. En attityd av tolerans präglade staden på flera områden, sexuella rela-

tioner mellan raserna tolererades och den var även en vaggå för den amerikanska gay-kulturen.

Sprittförbudet torde ha haft ännu mindre förankring i New Orleans än landet i övrigt. Prägeln av en nöjesstad; med stora grupper för vilka konsumtionen av öl eller vin var ett centralt inslag i t.ex. den irländska respektive italienska alkoholkulturen, bidrog till att göra beslutet att genomföra sprittförbudet i New Orleans till vad som kallats det mest osannolika av alla korståg!⁸ Överhuvudtaget gav detta, en lagstiftning utan folkligt stöd, en grogrund för den organiserade brottsligheten.

Kriminaliteten i New Orleans har undersökts av Louise Vyhanek, som hävdar att brottsligheten i New Orleans även under förbudstiden var oorganiserad. Huvudargumentet för detta är att man i New Orleans i motsats till många andra amerikanska städer inte fick någon hegemonisk brottsorganisation, som kunde kontrollera hela staden förrän på femtiotalet. Detta förefaller i hög grad ha berott på den etniska segregationen, respektive att brottsliga organisationer tenderar att hålla sig inom den egna etniska gruppen.⁹

Förbudstanken utvecklades ur den engelska "temperance" nykterhetsrörelsen. Den spred sig i första hand vidare till kolonierna samt USA och Skandinavien, möjligen med undantag av Danmark. Att det före 1800-talet inte fanns någon nykterhetsrörelse sägs ha berott på drickandets kulturella betydelse. Däremot uppstår ett behov av att disciplinera arbetarklassen, sedan denna väl utvecklats. Efter 1895 går luften ur rörelsen, sedan en restriktiv lagstiftning etablerats och såväl kyrka som politiker visat sig vara för verklig måttlighet och inte totalt förbud.¹⁰

SKILLNADER MELLAN KÖNEN

Svenska attityder till alkohol och sprit kan särskilt väl studeras i samband med nykterhetsrörelsens propaganda för ett sprittförbud, vilken kulminerade med folkomröstningen 1922. Här kommer framför allt den debatt som fördes i tidningarna att analyseras. Det finns också en intressant koppling till genus i och med att folkomröstningen skedde samtidigt som den kvinnliga rösträtten infördes, och att det höjdes en del röster som förespråkade separat räkning av manliga och kvinnliga röster. Bratt ansåg t.ex. att det vore höjden av dårskap att genomföra ett sprittförbud om en majoritet av männen röstade mot. Att kvinnorna tenderade att vara mer positiva till ett förbud var ett allmänt accepterat faktum.¹¹

Den svenska nykterhetspolitiken kan sägas ha inletts år 1855. Dessförinnan kunde brännvin tillverkas för husbehov och i praktiken säljas fritt. Statsmaktens inställning har sedan dess präglats lika mycket av driften att tjäna pengar på supandet som av en strävan att värna om folkets hälsa, genom att uppmuntra ett nyktert leverne. På grund av sjunkande råvarupriser kunde staten tio-dubbla sina inkomster av brännvinskatt utan att drycken i konsumentledet blev märkbart dyrare.¹²

Bratt började agitera för sitt system ett statligt monopol, bolag och motbok, i samband med storstrejken 1909. Från år 1917 till "oktoberrevolutionen" 1955 kom detta att utgöra den institutionella ramen för svensk alkohol- och nykterhetspolitik.

NATIONELLA OLIKHETER

Nationella förbud genomfördes bara i de nordiska länderna och USA. Sverige var det enda land där man verkligen

röstade emot ett sådant förslag. Att så skedde kan troligen i hög grad förklaras just genom att brattsystemet, som var restriktivt, ransonerade ut alkohol till folk efter deras sociala ställning och förmåga att hantera spriten. Men det var mer jämlikt än det tidigare systemet där man med skatt på brännvin som antogs vara den alkoholhaltiga dryck som vållade mest skada, försökte kontrollera arbetarnas supande, medan överklassens och de borgerliga mellanskiktens konsumtion av vin och finare spritsorter indirekt subventionerades. Detta var i sin tur en anledning till att arbetarrörelsen var för ett spritförbud - det skulle åtminstone drabba alla lika.

För min studie är spritförbud kontra restriktiv politik den grundläggande institutionella skillnaden mellan Stockholm och New Orleans, men hit hör även det rättsliga systemet i sin helhet även om det lämnas utanför denna artikel. Till de informella institutionerna räknas framför allt de attityder till alkohol som kan ha förekommit inom olika sociala skikt och etniska grupper.

Den norske kriminologen Per Ole Johansen har analyserat förbudstiden i Norge och USA. Bland de särskiljande faktorer som han funnit är det folkliga stödet avgörande. I USA tvingade en etnisk grupp alkoholförbudet på de andra, underordnade grupper för vilka alkoholkonsumtionen ofta var ett centralt kulturellt inslag. USA och Norge är två mycket olikartade länder, på tjugotalet var de det kanske än mer än nu: ett in- respektive utvandrarnland; stort och litet; urbaniserat med miljonstäder och getton kontra småstads- och landsortssamhälle; industrialiserat och knappt påbörjad industrialisering, olika demokratiska system, brottsstruktur och våldsbenägenhet, förekomst av arbetar- och andra folkrörelser. Norge var

ett etniskt sett relativt homogent samhälle, USA mångkulturellt. Ett gemensamt drag som dock gör komparationen intressant är att bägge länderna hade starka nykterhetsrörelser, som drev fram alkoholförbud under första världskriget och att dessa förlängdes in på 1920-talet.

Slutligen sattes gränsen olika, i USA vid 0,5 % medan det i Norge t.ex. ej omfattade vin under 12 % styrka. Spritförbudet upphör 1927 i Norge, 1933 i USA. I Norge var det en mer äkta folkrörelse, förankrad bland de lägre sociala skikten och lierad med arbetarrörelsen. I båda länderna implementerades förbudet stegvis. Effekten av förbudet blev en minskning av spritkonsumtionen i bägge länder, men genom den grogrund som fanns i USA så spred sig organiserad brottslighet och korruption i samhället. Båda dessa företeelser fanns redan i USA och förstärktes genom kopplingen till den etniska segregationen.

En del företag, t. ex. ölbryggerier kom att bedriva illegal verksamhet, och det förefaller mer strategiskt att söka samband mellan lagliga och illegala entreprenörer, än att definiera bort den ekonomiska brottsligheten. Om den strikta definitionens organiserade brottslighet var länkad via gråzoner till mer accepterade former av ekonomisk verksamhet, är dessa viktiga att identifiera för den fortsatta analysen av den illegala sprithanteringen.

POLISER OCH SMUGGLARE

1920-talet var en guldperiod för smugglingen i nordiska farvatten. Mer eller mindre rigorösa restriktioner för handeln med sprit rådde i Finland, Norge och Sverige. En fingervisning om spritsmugglingens ökande omfattning

kan ges genom en översikt baserad på diariet över tullmål från Rådhusrättens andra avdelning (se tabell 1).

Den svenska polisen nyordnades under 1920-talet. Bland annat inrättades Tullpolisen 1923.¹³ Under första världskriget hade hembränning och illegal handel varit omfattande men ersattes sedan i hög grad med smuggling av tysk eller estnisk sprit. Smugglarna var av hårdare virke än hembrännare och langare, särskilt hade de från andra sidan Östersjön en tendens att skjuta skarpt mot polis och tullare.¹⁴

Rättsväsendets modernisering speglas bland annat i att det fanns privata incitament hos polismännen och även tullen. De som gjorde beslag hade rätt till en tredjedel av varornas värde, likaså en tredjedel av eventuella böter. Poliserna köpte för egna pengar en motorcykel, som var gammal redan i början på 20-talet. Det kan också noteras att de som dömdes för att ha smugglat dessutom kunde dömas att ersätta sålda eller konsumerade varor.

Tullpolisens verksamhet kan studeras genom bevarade brottmålsdiarier, t. ex. för år 1923. Här finns uppgifter om respektive mål: nummer, ankomstdag, vilken kommissarie el. dyl. som behandlat det, aktnummer, den eller de misstänkta namn, ålder och yrke, häktnings- och frigivningsdatum, brottets beskaffenhet, samt slutligen vidtagna åtgärder. Tullpolisens diarier redovisar 215 mål under år 1923, vilket resulterar i 197 akter. En del mål har sammanförts med en klammer före uppgiften om vidtagna åtgärder. Bland dessa kan det också finnas uppgifter om huruvida de anklagade erkänt, nekat, dömts till böter etc. T. ex. har vi på första uppslaget fem mål, en tysk mekaniker anklagas för olovlig införsel av sprit, erkänner och åtalas vid Rådhusrättens andra

avdelning, döms 9/3 till 130 kr i böter och varan är förbrukad. Inom samma klammer står två svenska medborgare, en montör respektive järnarbetare som anklagas för delaktighet, bägge nekar och bevis saknas. Alla blir fria den 13/1 1923, men en av svenskarna insätts för böter för brott mot automobilförordningen. Ett PM har sänts till tullfiskalen i Stockholm 17/1 1923.

Två år framstår som exceptionella: 1923 och 1926 beträffande mängden beslagtagna sprit. I vad mån antalet mål fortsätter att sjunka efter 1932 återstår att se, men enligt Blomberg ebbar smugglingen ut och 1940 förekom endast 129 mål. Det är något oklart var han drar gränserna för "Stockholm och skärgården" (beträffande beslagtagna smuggelsprit) och "Stockholmsområdet" (angående antalet åtalade spritsmugglare). Han säger också att "i början av 1930-talet upphörde smugglingen helt i Östersjön då ryssarna tagit befälet i de små östersjöstaterna" men troligare är att det hänger samman med ökade reallöner i Sverige och sjunkande priser på legalt införskaffad sprit.¹⁵

De två rekordåren är dock olikartade beträffande antalet åtalade, enligt Blombergs siffror och även antalet tullmål som går ner. Att han uppger så mycket lägre siffror på antalet mål kan dock bero på att de mål som ej handlar om sprit redan tagits bort. De flesta av anklagelserna för illegal införsel av sprit eller andra alkoholhaltiga drycker i landet eller för att ha befattat sig med sådant smuggelgods gällde små mängder, och domarna, i de fall sådana föll, var på bötesbelopp under hundra kronor.

Undantagsvis kunde dock större summor utdömas i böter och även fängelsestraff komma ifråga. T. ex. döm-

TABELL I:

SPRITSMUGGLING I STOCKHOLM MED OMNEJD 1911–1932

År	Tullmål	Beslagtagen sprit (liter)	Åtalade för smuggling
1911	88		
1912	89		
1913	62		
1914	38		
1915	30		
1916	47		
1917	41		
1918	144*		
1919	32		
1920	203		
1921	553	25 213	
1922	869	38 520	
1923	1 400	74 116	918
1924	2 048	28 367	1 339
1925	2 958	31 399	2 189
1926	1 778	64 512	1 415
1927	1 757	16 899	1 335
1928	1 713	16 929	1 511
1929	1 973		1 256
1930	2 333	12 395	1 565
1931	1 904		
1932	1 525		

*) därav 61 tom 19/10 och 83 from 16/11 – då vapenstillestånd var slutet.

Källor: Diarier över tullmål vid Stockholms rådhusrätt, andra avdelningen, SSA; beslagtagen 95-procentig sprit i Stockholm och skärgården respektive antalet åtalade spritsmugglare, enligt Blomberg, sid 147.

des i mål nr 38 år 1920 en f.d. ölutkörare, en f.d. agent och en köpman till 6 350 kr i böter, en annan köpman till 2 400 kr och en målarvärd till tre månaders fängelse. Köpmännen hade delvis finansierat den resa de tre andra företagit med segelbåt till Köpenhamn där de köpt 700 liter 95 %-ig exportsprit och 100 liter konjak. De seglade till Sverige och lossade hälften på Resarö och hälften på Nya varvet i Gröndal. De har sedan tillverkat konjak genom

att blanda spriten, spätt ut och tillsatt sockerkulör, samt slutligen försett flaskorna med spritbolagets etiketter och kapsyler. Den del av partiet som ej påträffats skulle, enligt åklagarens yrkande, ersättas av de anklagade och det som förvaras i plåtdamejeanner som lätt rostar och då fördärvar spriten genast ska överlämnas till Systembolaget.

En undersökning av de 100 första målen i diariet för år 1923 visar dock att i 75 fall står det tydligt att det är

fråga om illegal sprithantering, i 24 fall definieras inte varan närmare utan det står olovlig varuinförsel och i ett fall har det smugglats tobak. Det bör således undersökas närmare men det verkar ganska lugnt att anta att det huvudsakligen är fråga om spritsmuggling. En del fall där diariet uppger olovlig varuinförsel har varit blandade mål, där både sprit och t.ex. cigaretter smugglats.

Så har t.ex. en sjöman ombord på skonaren Linden försökt ta iland 5 000 cigaretter, 7,57 kg tobak, 8,4 liter whisky och 37,1 liter akvavit, och detta rubriceras som olovlig varuinförsel. Det förekom även t.ex. kaffe och automobiler. År 1920 kan nämnas att en friherre (mål nr 26) fick böta 20 kr för att ha smugglat in 14 mattor till ett värde av 726 kr. Mattorna förefaller ha skickats med "diplomatpost", från Petrograd. Friherren anklagade en tullare för tjänstefel, vilket dock ej ledde till någon åtgärd. Han framhöll också att han ej var medveten om att det var ett brott att ej förtulla mattorna, något som i princip aldrig ska vara en ursäkt i civil lagstiftning eller rättspraxis. Anmälan är dock intressant då den antyder att det förelåg risk för korruption eller olaga maktutövning från ämbetsmännens sida.

Endast 26 av de 215 anklagade är kvinnor. Till skillnad från männen är det så gott som uteslutande kvinnor ur de lägre sociala skikten som varit verksamma. De har också haft underordnade roller, inte fungerat som finansärer eller ledare. Ofta har de skött försäljning. Blomberg berättar utförligt om en del fall där han spårat kvinnor som varit verksamma med försäljning eller lagring av smuggelsprit eller hembränt, och då gärna kvinnor ur åtminstone ett socialt mellanskikt, t.ex. en "ung snygg

fru" och en dam som innehade en matvarubutik.

I en annan större affär har man forslat lådor med sten, möjligen i tron att det var sprit. Flera personer hördes i detta mål, men nekade och friades i brist på bevis. T.ex. förhördes en man, född 1883, som sålde bröd i Enköping och anhölls den 7/1 på Malmtorgsgatan, misstänkt för delaktighet i spritsmuggling. Han misstänktes för att ha fört ett spritparti i bil från Västberga till Norra Smedjegatan, men vid undersökning visade det sig dock endast vara sten i lådorna. Han berättade att en man som uppgett sig heta Lindkvist veckan före jul på försäljarens kontor börjat prata om spritaffärer. De hade senare träffat en vaktmästare på Tennstopet, nästa dag ringde det till kontoret och spriten sades komma vid 8-tiden till Gustav Adolfs torg. Vaktmästaren sade sig ha gått dit av nyfikenhet, inte ekonomiskt intresse.

En maskinist, född 1882, anhölls på Norra Smedjegatan, misstänkt för spritsmuggling, men nekade helt till all kännedom om saken. En byggmästare, född 1860 och som år 1916 suttit en månad i fängelse för trolöshet mot borgenär, anhölls för samma sak. Även en hotellvaktmästare, född 1871, förhördes och sade att han har sökt maskinisten för att få något att dricka och senare hjälpt till att lyfta lådor ur bilen, men förnekade att han fått något uppdrag att mottaga sprit. Brödförsäljaren sade sig ha lärt känna en man vid namn Lindström två år tidigare i samband med båtaffärer. Han hade sagt att han hade 470 dunkar i en lada hos en fjårdingsman och 10 000 liter i sjön. Samtliga inblandade är svenska undersåtar.

Den chaufför som anlåtats varskodde polisen, möjligen för att han inte hade fått betalt. Spriten skulle ha kommit i

ett halmlass, men av någon anledning var det sten i lådorna. Har smugglarna lyckats lura polisen, eller har de själva blivit lurade?

Huvudsakligen får man intryck av att verksamheten bedrivits ganska amatörmässigt från båda hållen. Smugglare, langare och andra inblandade snackar mycket och anger varandra men polisen lyckas ändå inte sätta fast någon. Det gick bra att neka och klara sig på det. Möjligen kan en samarbetsstrategi ha utvecklats: det lönade sig att beslagta sprit men inte att sätta fast smugglare och handlare! En samlad statistik över hur många av de 11 000 som verkligen dömdes och till hur hårda straff vore intressant – vill inte antyda att det förekom någon medveten korruption men de flesta tenderar ju att handla rationellt i någon sorts eget intresse. Även om det knappast finns något belägg för korruption så antyds här och var att en sådan kunde förekomma, t.ex. säger sig Lindström ha gömt ett spritparti hos en fjärdingsman.

De misstänkta s ålder var ofta mellan 30 och 50 år, vilket är en markant skillnad mot vad Haller skriver om USA, saken är dock ej ännu undersökt beträffande New Orleans.

AMBIVALENTA ATTITYDER

Storsmugglaren Algoth Niska ansåg att straffen ej var tillräckligt hårda för att avskräcka någon, allra minst honom själv från att bedriva den illegala verksamheten. Däremot verkar det inte som i USA ha förekommit att rättsväsendet självt brakat ihop under tyngden av anhopade mål. Ett mönster tycks dock urskilja sig där etablerade köpmän eller andra handlande fungerar som finansierare, medan folk ur lägre samhällsskikt utför såväl smuggling som försäljning av den illegala alkoholen.

De memoarartade källorna är naturligtvis tendentiösa, men blir intressanta just genom att de speglar den självbild de vill förmedla, det äventyrliga hårda livet, vilka strapatser aktörerna utsätter sig för, och de relativt ädla syften som de kämpar för. Angående synen på kvinnor, skryter Niska gärna med sina som beundrarinnor, medan Blomberg använder uttryck som "spritlangardonna". Undersökningen kommer här på sikt att kompletteras med en mer systematisk analys, liksom av rättens behandling av människor av olika kön, social ställning och etnisk tillhörighet – parallellt med hur detta beskrivs i tidningarna.

Attityder bland olika aktörer är centralt att undersöka – t.ex. anklagade eller misstänkta, vad tyckte de om polisen och dess agerande, om de försöker slå ihjäl kommissarien i egenskap av "pundsnut" (pund var en benämning på ölflaskor med utspädd exportsprit). Blomberg hävdar t.ex. att langarna ansåg att det var en hederssak att inte anmäla om de fått stryk av polisen.¹⁶ Han är också något ambivalent i synen på de angivare polisen var beroende av. Blomberg ansåg att en del käringskvaliter kom från överspända kvinnor som ville sätta dit personliga fiender. Även om polisen inte hittade något vid en razzia så var det skamligt att bli utsatt för en sådan. Andra typiska angivare som väcker hans misshag var "galna nykterhetsfantaster". Värst är dock att de alla hjälps åt för att störa spritpolisens arbetsro!¹⁷

Niska är mer återhållsam i sina omdömen. Men han utmålar sig gärna som en riddersman i kamp mot förtrycket i kupongklipparnas tråkiga republik. Finländsk uppslagsbok nyanserar självbild den med att hävda att "han drevs inte enbart av altruistiska motiv".

En grundläggande hypotes för den

fortsatta undersökningen är att den typiska organisationsformen skiljde sig betydligt från motsvarande i USA, där en ny kategori av unga brottslingar gav sig in i den nisch som öppnades genom spritförbudet – folk som hade obetydlig kontakt med den redan etablerade organiserade brottsligheten och en annan attityd till att ta risker och använda våld när så kunde vara rationellt. Huruvida denna allmänna amerikanska form också gällde i New Orleans är också en empirisk fråga som återstår att besvara.

SLUTORD

I det komparativa forskningsprojekt jag har inlett knyts ett antal forskningsområden samman: etnicitet, organiserad brottslighet, rättskultur, korruption och det amerikanska samhällets historia. Såväl organiserad brottslighet som etnicitet utgör fält där mer forskning är oundgänglig. Det finns ett behov av mer empirisk kunskap såväl som utvecklade teorier. Den organiserade brottslighetens formativa år kring sekelskiftet, liksom sambandet mellan de båda belyses särskilt väl i New Orleans. Etniciteten i sig är inte minst i Sverige ett aktuellt ämne där fortsatt forskning och teoretisk analys behövs. Och även om Sverige var ett etniskt sett relativt homogent land så fanns just i den polisiära diskursen (kanske också i vad som kan kallas den folkliga rättskulturen) uppfattningar där konstruktionen av etnicitet var central, t. ex. beträffande zigenare och vad som kallades tattare. Dock tyder ingenting i mina studier hittills på att dessa grupper skulle varit särskilt verksamma inom,

eller ha förknippats med spritsmuggling.

Olika försök att reglera eller helt förbjuda produktion och handel med varor eller tjänster som var accepterade inom betydande subkulturer är svåra att upprätthålla. I Sverige hade de starka restriktionerna liknande effekt som spritförbudet. Dess verkningar under 1920-talet, just i form av oorganiserad men dock ekonomisk brottslighet är föga undersökt, men har fått förnyad aktualitet med den organiserade brottslighetens uppdykande i Sverige på senare år.

Det finns två omdömen om New Orleans: Spiritförbudet var ett osannolikt korståg, och brottsligheten kan ej klassificeras som organiserad. Det sistnämnda antyder att man med ett teoretiskt perspektiv som utgår från detta begrepp riskerar att missa viktiga aspekter av den illegala företagsamheten. Kanske skillnaden mot Stockholm trots allt inte var så stor, även om de institutionella förutsättningarna var annorlunda.

Uppenbart är att det i Stockholm förekom samarbete mellan relativt väl-situerade finansärer och folk ur arbetarklassen, huvudsakligen män över 30 års ålder. De var sällan våldsbenägna, utan det är mer en fråga om just illegala entreprenörer än organiserad brottslighet. Att tala om kriminella företag kan vara befogat i en del fall som Algot Niska, men var knappast vanligt, även om förekomsten av etiketter och flaskor, införskaffade på illegalt sätt för att tillverka konjak och sälja som systemvaror, tyder på att verksamheten bedrevs systematiskt.

FOTNOTER

1. Detta framgår med önskvärd tydlighet av den norske kriminologen Per Ole Johansens komparativa analys *Markedet som ikke ville dø*, Oslo (1994).
2. Haller (1979) och (1989).
3. Lupsha (1996).
4. Se t.ex. J A Schumpeter (1949), *Change and the entrepreneur*, Cambridge, s. 63–84.
5. Se t.ex. Madelon Powers (1998), *Faces along the bar. Lore and order in the workingman's saloon 1870–1920*, Chicago.
6. Konflikter kring detta beskrivs utförligt i Daniel Rosenberg (1988), *New Orleans dockworkers. Race, labor and unionism 1892–1923*, New York.
7. Mordet och den efterföljande hysterin beskrivs kortfattat av Christopher Dugan i: *Fascism and the Mafia*, (s. 43–45) och mer utförligt men helt utan teoretiskt och analytiskt djup av Humbert S Nelli i *The business of crime. Italians and syndicate crime in the United States*, som dock endast i början av sin bok fokuserar på New Orleans och sedan ganska oförmedlat förflyttar sig till Chicago och New York.
8. Jackson (1978).
9. Vyhnanek (1998).
10. Shiman (1988).
11. Johansson (1995).
12. Nycander (1996).
13. Järbe (1975).
14. Blomberg (1968), s. 114.
15. Nycander (1996), s. 71.
16. Blomberg (1968), s. 101.
17. Blomberg (1968), s. 114.

LITTERATUR

- Blomberg, Gustaf Adolf (1968), *Bakom polisens kulisser*, Stockholm.
- Haller, Mark (1979), "Organized crime in an urban society. Chicago in the twentieth century", i: *Journal of social issues*. – (1989), "Bootlegging. The business and politics of violence", i: *Violence in America*, vol 1, *The history of crime*, Ted Robert Gurr (ed).
- Jackson, Joy (1978), "Prohibition in New Orleans. The unlikeliest crusade", i: *Louisiana History*, 19:3.
- Johansson, Lennart (1995), *Systemet lagom. Rusedrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900–1922*, Lund.
- Järbe, Bengt (1975), *Polisen i Stockholm – förr och nu*, Stockholm.
- Lupsha, Peter (1996), "Transnational organized crime versus the nation-state", i: *Transnational organized crime*, 1996:1.
- Nelli, Humbert S (1976), *The business of crime. Italians and syndicate crime in the United States*, New York.
- Nycander, Svante (1996), *Svenskarna och spriten. Alkoholpolitik 1855–1955*, Stockholm.
- Powers, Madelon (1998), *Faces along the bar. Lore and order in the workingman's saloon, 1870–1920*, Chicago.
- Rosenberg, Daniel (1998), *New Orleans dockworkers. Race, labor and unionism, 1892–1923*, New York.
- Shiman, Lilian Lewis (1988), *Crusade against drink in Victorian England*, Basingstoke.
- Schumpeter, J A (1949), *Change and the entrepreneur*, Cambridge.
- Vyhnanek, Louis (1998), *Unorganized crime. New Orleans in the 1920's*, University of Louisiana at Lafayette.